

Oplyst, forbedret, saliggjort

2 salmer af H.C. Andersen

Opposition ex auditorio ved Kaj Mogensens Disputatsforsvar 9. maj 2018. *Livet – det dejligste eventyr. H.C. Andersens teologi I-II* (København: Eksistensen 2017)

Adj. Professor, cand.theol.

Jørgen Kjærgaard

Abstract: At the same time as his Fairy Tales were being published, Hans Christian Andersen was commissioned to write two hymns for the re-opening of Holmen's Church in Copenhagen. In his dissertation, Kaj Mogensen mainly sees these hymns as presenting an image of God as Creator, independently of their actual context in the particular church service on the day of the re-opening. The article considers the content of Hans Christian Andersen's hymns as reflecting both the contemporary baptismal ritual and the gospel for the sermon of the day in question.

Keywords: Hans Christian Andersen - Holmen's Church – hymns – baptismal rite – Bishop Mynster's *Betragtninger* – *Evangelisk-kristelig Psalmebog* – Bishop Balle's baptismal formula of 1783.

Min indfaldsvinkel til Kaj Mogensens disputats (*Livet – det dejligste eventyr. H.C. Andersens teologi. I-II. Eksistensen, København 2017*), er kirkehistorisk-hymnologisk. Det, der foranlediger den, er i lige grad afhandlingens gennemløbende grundtese, at H.C. Andersens værk kan gøres genstand for en teologisk læsning, og det mere specifikke afsnit "Psalmer" i afhandlingens 2. bind (s. 823f.) – der, som de øvrige dele af fremstillingen, hvor tekster af H.C. Andersen underkastes en teologisk analyse, tjener som dokumentation af den tilgrundliggende tese.

Salmer er – når de da vitterlig er *salmer* – fortættede, teologiske udsagn. I den lutherske koncipering er en salme en tolkning af den bibelske forkyndelse, der forløser evangeliets tale, tugt og trøst, såvel poetisk som musikalsk. Det er derfor glædeligt, at Kaj Mogensen også inddrager H.C. Andersens salmedigtning i det materiale, han har fundet relevant for sin undersøgelse.

H.C. Andersens salmer blev først taget fuldt ud alvorligt som sådanne under kommissionsarbejdet forud for den seneste, autoriserede salmebog. Før da havde man mest betragtet dem som udtryk for et alment fænomen blandt 19. århundredes lyrikere, der – som eksempelvis Oehlenschläger og Hauch – skrev en salme i ny og næ. Rationalismens kristendomsfortolkning havde manifesteret sig med egen salmebog – *Evangelisk-kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (1. udg. 1798), men romantikken manifesterede en delvis tilbagevenden til en mere traditionel kristendom, som H.C. Andersens salmer til dels er udtryk for. Endnu i midten af det følgende århundrede var der, også i de københavnske intellektuelle og kunstneriske kredse, tale om en kristen fælleskultur med kirkens gudstjeneste og Bibelens verdensbillede som referencepunkter. Akkurat dette er også H.C. Andersens forfatterskab en dokumentation af. Når H.C. Andersen skrev en sangbar tekst til en kendt og indsungen kirkemelodi og benævnte den “Psalme”, må det derfor antages, at der er nedlagt ikke kun et individuelt, kunstnerisk udtryk, men også en kirkelig brugsintention i frembringelsen.

Det gælder i særlig grad de to salmer, han skrev til genindvielsesgudstjenesten i Holmens Kirke i København, 20. marts 1836.¹ Det originale sangblad – et foldet enkeltbladstryk i oktavformat – viser, at den første salme, *Ei Templer reist’ af Støvets Haand*, er tænkt til at skulle synges før prædikenen:

P s a l m e r

ved første Gudstjeneste i Holmens Kirke,

efter dens Istandsættelse

den 20de Marts 1836.

forfattede af H.C. Andersen.

Kiöbenhavn, 1836.

Trykt i P.N. Jørgensens Bogtrykkerie.

F ö r P r æ d i k e n.

M e l. Af Højheden oprunden er.

1. *P s a l m e r ved første Gudstjeneste i Holmens Kirke, efter dens Istandsættelse den 20de Marts 1836. Forfattede af H.C. Andersen. Kiöbenhavn, 1836. Trykt i P.N. Jørgensens Bogtrykkerie.* Foldet enkeltbladstryk i oktavformat. H.C. Andersen-Centrets værkregister nr. 2913. Odense Bys Museer, inventarnr. HCA/XXI-a-8. Birger Frank Nielsen: *H.C. Andersen Bibliografi. Digterens danske Værker 1822-1875* (København: Hagerup 1942), 288-289.

Ei Templer, reist' af Støvets Haand,
 Omfatte ham, Alverdens Aand,
 Som skabte Himles Himle.
 Gud Herren boer i Stormens Magt,
 I Lilliens Duft, i Nattens Pragt,
 Hvor Tanken selv maa svimle.
 Templet er, hvor selv vi ville!
 Helligt stille.
 Hjertet leder,
 Altardugen det udbreder.

I den formale præsentation af denne salme kommer Kaj Mogensen ind på melodiforholdet. Originaltrykket angiver som melodi: “Af Højheden oprunden er”, hvilket kunne tyde på, at de to salmer er et bestillingsarbejde med opgivne melodier. Den salme findes slet ikke i samtidens kirkesalmebog – den evangelisk-kristelige – men melodien var til gengæld velkendt, da netop denne salmebog havde en mængde andre uprægnante salmer med eet samme eksklusive versemål. Skeler man til den koralbog, organisten og militærmusikeren Johan Frederik Rauch (1782-1858) efter alt at dømme må have spillet efter på denne marts-søndag i 1836 i Holmens Kirke, H.O.C. Zincks *Koral-Melodier* (1801),² har melodien, der i selv er pompøst fremadskridende, været fremført med en for os i dag næsten ufattelig langsomhed.³ – Det ville være godt 6 minutter med den første salmes 3 strofer! Lægger man til, at også Holmens Kirkes “Matros-Orgel” (Weyses udtryk) havde fået en overhaling i forbindelse med den øvrige istandsættelse og var forsynet med nye piber, der ikke “skreg” så meget – helt efter Romantikens idealer om det stemningsfulde – og at en samtidig kilde beretter, at de to “... Sange af Hr. Andersen bleve afsungne, ledsagede af Orgelet, Basuner og et talrigt Chor ...”,⁴ giver det en vis fornemmelse af, hvordan det må have lydt.

Zincks notation er eksponent for den såkaldt isometriske eller “stive” koralopfattelse.⁵ Idealet er højtidelighed. Med et udtryk af den svenske musikhistoriker Folke Bohlin: Den “logo-meliske adaptation”,

2. *Koral-Melodier til den Evangelisk-christelige Psalmebog. Udgivne ved H.O.C. Zinck, Kongelig musiklærer* (København: Det Kongelige Vaisenhus 1801). Rauchs vikar, den senere domorganist i Roskilde, Hans Matthison-Hansen, har næppe været på orgelbænken denne festdag.

3. Jørgen Kjærgaard & Peter Weincke: *Danske salme- og koralbøger – en introduktion* (København: Forlaget Anis 2013), 56-57.

4. Niels Riis: *Holmens Kirkes Orgel 1646-1956*. København 1956, s. 17-18.

5. Ulrik Spang-Hanssen: “Salmetempo i Danmark fra Ruder Konge til i dag.” *Hymnologi, Nordisk Tidsskrift 1-2*, 2018, s. 9.

som H.C. Andersens nyskrevne tekst til den kendte koralmelodi konstituerer, fremhæver på markant vis tekstens tematik.

Det er en kirkesalme – altså en salme, der i en eller anden forstand udfolder et kirkesyn. Anslaget er, som Kaj Mogensen påpeger, ret sandsynligt inspireret af Apostlenes Gerninger, kap. 7, vers 48: Dog den Høieste boer ikke i Templer, gjorde med Hænder... – med henvisning til profeten Esajas, kap. 66.

Kaj Mogensen drøfter str. 1, vers 7 og skriver: “Udtrykket “Templet er, hvor selv vi ville!” er uklart og sprogligt mangelfuldt og åbent for flere tolkninger.” (s. 825). Det er sympatisk, at der ikke straks følges én bestemt forståelse, men afsøges flere tolkningsspor. Når jeg alligevel opholder mig ved dette punkt, skyldes det for det første, at jeg ikke er enig i opfattelsen af versets uklarhed, men også at bestræbelsen på at peje flere tolkningsmuligheder synes at stå i vejen for en nøjere teologisk uddybelse af, hvad der rummes i det. Som verlinjens forståelseshorizont anfører Kaj Mogensen (sst.): “Det sandsynligste er, at sætningen bogstaveligt betyder, at Holmens Kirke (templet) er det sted, hvor menigheden i dag ville hen, og billedligt, at templet er der, hvor mennesker kommer sammen for at lovprise Gud. Uden menneskers tilbedelse er der ingen kirke.”

Verset “*Templet er, hvor selv vi ville!*”, fremstår i originaltrykkets form som en helsætning. Kaj Mogensens antagelse, at sætningen sprogligt er mangelfuld, må implicere, at udsagnet savner en fyldigere form for ret at kunne udtrykke digterens intention. Kaj Mogensens første tolkningsforslag indebærer således, at det, der skulle mangle i den komprimerede poesi, i prosaform ville være noget i retning af: Templet (kirken) er der, hvor vi har valgt at gå hen i dag. I de videre tolkningsforsøg vokser mangetydigheden og dermed uklarheden, så Kaj Mogensen må konkludere: “... der er ingen tydelig sammenhæng i strofen.” (s. 825).

Grammatisk er verset, “*Templet er, hvor selv vi ville!*”, en helsætning og dermed en selvstændig meningsenhed. Oven i købet afsluttet med et udråbstegn. Tegnsætningen tjener i dette tilfælde ikke til at gøre udtrykket deklamatorisk, men betegner, at her emfaseres noget, der ikke kun er en poetisk omskrivning af lejligheden og øjeblikket. Verset er faktisk et *teologisk* udsagn. Hvilket? Ja, det peger jo resten af strofen på, nemlig det grundlæggende lutherske, at kirken er der, hvor menigheden samles – ikke kun “for at lovprise Gud”, (s. 825), men om Ordet, der høres i kirkens hellige stilhed og leder hjertet mod det sakramente, der udbredes fra Herrens bord.

Kaj Mogensen ender med at afstå fra en tolkning og karakteriserer strofen mest af alt som stemningsfremkaldende – og finder, at dens hovedsag “... er at formidle en oplevelse af skaberværkets underfulde

skønhed og Guds ånds nærvær i det skabte.” (s. 825-826). Ja, faktisk bliver konklusionen, at salmen “viser egentlig bort fra kirken til en større, mere omfattende sammenhæng” (s. 826).

I modsætning hertil må jeg her læse H.C. Andersens poesi som ganske sammenhængende, og, så langt det går an at tolke de poetiske formuleringer i de to foreliggende salmer, repræsenterende ikke en universalistisk, men i og for sig en klassisk luthersk menighedsforståelse: At kirken er, hvor menigheden samles om ordet og sakramenterne. Kan H.C. Andersen overhovedet have tilegnet sig et sådant kirkesyn? Det kan han sagtens – navnlig efter at forståelsen af, hvad der i grunden er kirkens sande kendetegn, blev offentligt samtaleemne på grund af striden mellem Grundtvig og H.N. Clausen ti år tidligere. Af den brød en ny forståelse af kirken som bekendt frem, som prægede selv de, der ikke indskrev sig selv i de grundtvigske vennekredse.

I en af tidens betydeligste andagtsbøger, J.P. Mynsters *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme* 1833, udfoldes netop det kirkesyn, som jeg mener afspejles i H.C. Andersens salme – ja, flere passager i Mynsters *Betragtninger* kunne faktisk, i tematik og ordvalg, sagtens have inspireret de to salmer af H.C. Andersen. I Bd. 1, kapitlet om “*Christi Kirke*” siger Mynster om kirken: “... Med dette Ord betegne vi først ethvert Tempel og ethvert Bedehuus, som er indviet til Ære for Menighedens Herre ... Men lidet nyttede disse Mure, dersom ikke en Menighed samlede sig inden deres Omkreds; og denne Menighed, som ærer Herren og bekiender ham som sin Lærer, Frelser og Saliggjører, kalde vi ogsaa en Kirke, ligesom ogsaa Apostelen ligner den ved en Bygning, der voxer til et helligt Tempel i Herren ...”

– Og lidt senere: “...Saa Mange derimod, som af fri Villie slutte sig til os, ivrigere eller lunknere, renere eller urenere, forstandigere eller uforstandigere, dem alle erkiende vi dog som Medlemmer af denne synlige Kirke...”⁶

Et ekko heraf kunne være netop linjen: “*Templet er, hvor selv vi ville!*” Anden strofe:⁷

6. *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme. Af Dr. J.P. Mynster, Biskop over Siellands Stift, kongelig Confessionarius, Storkors af Dannebrog og Dannebrogsmænd.* Bd 2 (København: J. Deichmans Forlag 1833) 257; 258-259.

7. Kaj Mogensens tekstgengivelse er sine steder unøjagtig i forhold til originaltrykket. For 1. strofes vedkommende skriver H.C. Andersen blomsternavnet “Lillien” i vers 5 med dobbelt-l, men Kaj Mogensen skriver kun med et l (s. 824); og her i anden strofe, har H.C. Andersen ordene “godt” og “stort” i vers 5 med små begyndelsesbogstaver, hvor Kaj Mogensen s. 826 har forsynet dem med majuskler. Også verbalformerne i versene 8 og 9 er forkert gengivet; og det er lidt sært, for selve salmeteksterne er gengivet korrekt i den tekststudgave, Kaj Mogensen selv lægger til grund – som dog kludrer lidt med bogstavering og tegnsætning i forhold til originaltrykkets titel og rubrikker: *Andersen. H.C. Andersens samlede værker*, Bd.7.: *Digte*

Ham Mennesket har Templer sat;
 Der tolkes Livets rige Skat,
 thi vandre vi til Kirke.
 Oplyst, forbedret, saliggjort,
 Vi gaae derfra, for godt og stort
 Hver i sin Stand at virke.
 Hvo i Aand og Sandhed dyrke,
 Finder Styrke,
 Vinder Dage.
 Gud er mægtig i de Svage!

Den følgende strofe er ikke overraskende i nogen grad præget af den sene oplysningstids rationalisme, hvor kirken anskues på linje med samfundets øvrige nytteinstitutioner, som skal oplyse og forbedre og udruste til det, som fortalen til *Evangelisk-kristelig Psalmebog* formulerer som målsætningen for dens salmer – at “indaande” “... virksom Broderkierlighed ... samt Flid og Lyst ved Pligternes Udøvelse, saavel i det almindelige Liv, som i Kald og Stand...”⁸

Strofen slutes med forsikringen om, at den, der dyrker Gud i “*Aand og Sandhed*”, “*Finder Styrke*” og “*Vinder Dage*”. – Dette har Kaj Mogensen blot kommenteret med følgende karakteristik: “Når der tilbydes i “Aand og Sandhed” finder mennesket styrke og “vinder dage”. Det sidste er heller ikke klart, men må være en kort formulering af, at livet får mening og indhold” (s. 827). Men igen kan der nu påvises en klar bibelnærhed i det poetiske udsagn. 5. Mos 33,25b: ... *og som dine Dage ere, skal din Styrke være* – og den i samtidens kirkelige lejlighedstaler ofte benyttede visdomslitteratur, i dette tilfælde Ordsp. 10,27: *Herrens Frygt skal formere Dagene*. Disse bibelhenviisninger har Kaj Mogensen ikke taget i betragtning. De kunne ellers have bidraget til en klarere forståelse af salmens optik både som menigheds- og som gudstjenestesalme.

Med anden strofes 10. vers kommer vi til et velkendt udsagn: “*Gud er mægtig i de Svage!*” Kaj Mogensen henviser herom til paralleller hos hhv. Brorson og Grundtvig (s. 828 samt note 629, samme side). Grundtvig er næppe den direkte inspiration. Hans konfirmations-salme med dette prægnante udsagn kommer først 6 år senere – så måske er det H.C. Andersen, der har inspireret Grundtvig?

1. 1823-1839, red. Laurids Kristian Fahl, Esther Kielberg & Jesper Gehlert Nielsen (København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2005) 502-503. Tekstnoter: s. 669-670.

8. *Evangelisk-kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* (Kiøbenhavn: Det Kongelige Vaisenhus 1798).

Brorsons religiøse digtning havde H.C. Andersen derimod et vist kendskab til, som Kaj Mogensen også påviser i afsnittet om Snedronningen (s. 973ff.). H.C. Andersen kan sagtens have ejet en af de senere udgaver af Brorsons husandagtssalmebog *Troens Rare Klenodie*,⁹ eller mere sandsynligt J.A.L. Holms mere litterært anlagte Brorson-antologi, hvis første oplag udkom 1830¹⁰ og blev katalysator for en fornyet interesse for Brorsons digtning.

Måske er det årsagen til, at Kaj Mogensen ganske frejdigt og ligefremt påstår, at: "Udtrykket "Gud er mægtig i de Svage" er et citat fra Brorsons oversættelse af Ernst Stockmanns salme: "Gott der wirds wohl machen"" (s. 828), den vi kender som *Gud skal alting mage* (Den Danske Salmebogs nr. 34). Men er det nu helt sikkert? En anden mulighed kunne jo være samtidens autoriserede salmebog, hvis nr. 278 er en kort, 3-strofet salme om netop svaghed, *Jeg er svag, men Gud er god*, der gik til melodien "Søde Jesu! vi er her". Her hedder det i anden strofe (idet jeg lægger vægten på sidste verslinje):

Sandheds-Lyset i hans Ord,
O! det mørknes ingensinde.
Salig den, som Ordet troer,
Kraft til Dyden skal han finde.
Hvo er den, som vil forsage?
Gud er mægtig i den Svage.

Denne salmes forfatter kendes ikke.¹¹ Sandsynligst er det dog en blandt *Evangelisk-kristelig Psalmebogs* meddigtende redaktører, der fører pennen, enten som bearbejder eller som ophavsmand. Det interessante her er imidlertid denne strofes tematik, der ligger H.C. Andersens meget nærmere end Ernst Stockmanns og Brorsons.

Hvilket lys stiller H.C. Andersens 2. strofes prægnante slutvers nu de foregående udsagn i? Jeg kan ikke se andet, end at den med proklamationen "Gud er mægtig i de Svage!" får sagt, at det, der sker både i og som følge af kirkens gudstjeneste, først og sidst er en *Guds-handling* – ikke borgerdyd eller menneskelig fromhed. Dyds-kraften,

9. Efter 1. udgaven, 1739, genoptryktes *Troens Rare Klenodie* i mindst 8 udgaver frem til 1800. En ny udgave, suppleret med Brorsons *Svane-Sang* (1. udg. 1765) oplevede gentagne oplag gennem hele 19. årh.

10. *Psalmes og aandelige sange af Hans Adolph Brorson samlede og udgivne af J.A.L. Holm, Licentiat i Theologien, Sognepræst til Hyllested, Vensløv og Holsteinborg Menigheder* (Odense: Den Vahlske Bogh 1830).

11. Allerede *Den Danske Psalmedigtning samlet og ordnet af C.J. Brandt og Ludvig Helweg, Anden Deel* (København: C.A. Reitzel 1847), 256, nr. 951, anfører denne salme under "Ubekjendte Forfattere".

erkendelsen af sandheden i Guds-ordet, at lyset aldrig mørknes – ja, troen og saligheden – skyldes netop Guds magt i svagheden.

Tredje strofe:

Gud, lad os tidt med christent Sind
 Gaae ydmygt i din Kirke ind,
 Og høre Sandheds Lære.
 Naar Graven gjemmer vore Been,
 Staaer Kirken her med Steen paa Steen,
 Dig nye Slægter ære;
 Men hvad her vor Sjæl blev givet,
 Fødte Livet,
 Det tilbeder
 Dig igjennem Evigheder!

Den bøn, strofen lægger i den syngende menigheds mund, er endda mere præcis, end Kaj Mogensens parafrase (s. 828 og 829) gengiver, nemlig en bøn om ikke blot at komme inden for kirken forkyndelses rækkevidde, men først og fremmest en om jævnlig kirkegang og deltagelse i gudstjenesten: "... *lad os tidt ... gaa i din Kirke ind*" (min fremhævelse). Dette er endnu et udtryk for det kirkesyn, der ligger bag denne tekst. Og det forskyder eller i det mindste accentuerer salmens kristendomsforståelse en smule i forhold til den rationalistiske, som Kaj Mogensen ser den som renlivet udtryk for.

I indledningen til afhandlingen påpeger Kaj Mogensen, at også for H.C. Andersens forfatterskab gælder det, at "Det er væsentligt at se det i lyset af teologiske og kirkelige strømninger i samtiden." (Bd 1, s. 17). Som bekendt havde Grundtvig i 1825 gjort den mageløse opdagelse, at siden kristendommens begyndelse var trosbekendelsen pantet på Guds tilstedeværelse i gudstjenesten som et ord af Herrens egen mund, der tilkendegiver, at han er lyslevende til stede, hvor og når mennesker samles i hans navn. Nu skal H.C. Andersen ikke gøres til grundtvigianer, men det er ikke urimeligt at høre Trosbekendelsens 3. artikel i denne salmes tredje strofe, der både taler om de helliges samfund gennem det poetiske billede af den levende kirkes "*Steen*", der bringer evangeliets sandhed til "*nye Slægter*", og om syndernes forladelse gennem den sjælelige genfødsel til et nyt liv, og endelig om det evige liv, som oven i købet kvalificeres ved salmens præcision af, at Evighedslivet er et liv i tilbedelse.

Det er fristende at opfatte denne salme som et ekko af tidens løsen: "Gud, Dyd og Udødelighed", fordi dens tre strofer så nemt kan siges at repræsentere hvert af disse aksiomer. Men lyttes der efter, rummer den genklange af både et klassisk luthersk menighedssyn og af

det blik for gudstjenesten som kristenlivets omdrejningspunkt, som var et af tidens teologiske nybrud. Ikke mindst det faktum, at de to salmer er skrevet til en bestemt gudstjeneste, gør det relevant at læse dem i netop denne kontekst.

Kaj Mogensen overvejer ikke, hvorfor H.C. Andersen skrev hele to salmer til denne gudstjeneste. Det kunne jo også tyde på, at de var bestilt til lejligheden. Salmetrykkets angivelser "Før Prædiken" og "Efter Prædiken" ville da være en yderligere indikation af, at H.C. Andersen mere direkte forholder sig til denne specifikke kirkesøndag. 1836 var et skudår, og den 20. marts var Femte søndag i Fasten, ifølge datidens alterbog var Mariæ Bebudelses Dag henlagt hertil.¹² Selvom Kaj Mogensen ikke kommer ind på de to salmers eventuelle tilknytning til denne søndags bibelske læsninger, kan H.C. Andersen jo godt have gjort sig visse overvejelser herom ud over den umiddelbare tematik knyttet til kirkens genindvielse. I så fald får salmens tredje strofe en anden prægnans med talen om "*nye Slægter*", og verslinjerne "... *hvad her vor Sjæl blev givet / Fødte Livet*" kunne, med Mariæ Bebudelsesdag som baggrund, opfattes kristologisk. Stedordet, der indleder str. 3, v. 9, viser så tilbage til begyndelsen af strofen, således at det er det "*christne Sind*", der gennem evigheder tilbeder Gud.

Der er dokumentation for, at Holmens kirkes to kapellaner var i funktion ved genåbningsgudstjenesten 20. marts 1836 (se nedenfor). Derfor er det utænkeligt, at Holmens daværende Provst, *Andreas Kragh Holm* (1767-1851), ikke også har medvirket – sandsynligst som liturg og prædikant. Det kan sagtens være ham, der har bestilt de to lejlighedssalmer hos H.C. Andersen.

Den anden tekst på salmebladet fra Holmens Kirkes genindvielse er tænkt til at synges efter prædiken, måske som slutsalme. Den gør Kaj Mogensen knap så meget ud af. Igen er der tale om en salme på tre strofer:

E f t e r P r æ d i k e n .
M e l . L o v e r d e n H e r r e .

Skabningens Herre, Dig vil vi vor Lovsang frembære!
Mennesket selv er et Tempel, indviet din Ære!
Du hos os boer,

12. *Forordnet Alterbog for Danmark*. Efter 1814 skiftede Hans Baggers *Forordnet Alterbog udi Danmark og Norge* (1688) titelblad, men med enkelte revisioner, især foranlediget af nye bibeloversættelser og 2. tekstrækkes tilkomst i 1885, forblev dens indhold i brug frem til 1908 og danner fortsat grundstammen i folkekirkens nuværende alterbog.

Herre, unævnelig stor!
Du var, Du er og vil være.

Jordlivets Lykke henvisner og bøies, som Sivet,
Du er vor Støtte, hos Dig findes Trøsten og Livet!
Saligheds Daab,
Livets Fortrøstning og Haab
Alle ved Sønnen er givet!

Salige tanke, udtal Dig i aandelig Psalme.
Støvet henvisner! ja, Sole og Stjerner maae falme!
Jeg skal ei døe!
Dybt i min sjæl er et Frø,
Det vorder Evigheds Palme!

Denne salme læser jeg på samme måde som den første: Altså ikke 'Gud, dyd og udødelighed', men som et poetisk ekko af samtidens dåbsritual og dermed af Trosbekendelsens tre led. Strofe 1 henvender sig til "*Skabningens Herre*", strofe 2 ser det jordiske livs lykke, støtte, trøst og håb og ikke mindst dåbens salighed som gaver fra "*Sønnen*", og 3. strofe bestemmer menighedsyttringen som Helligåndens virke og benævner den en "*aandelig Psalme*", og den sammenstøber poetisk både den 3. trosartikels pneumatologi, ekklesiologi og æonologi og tilkendegiver dermed et frelseshistorisk perspektiv.

Men før vi kommer til det, har jeg et par bemærkninger til afhandlingens formale analyse af salmen. Kaj Mogensen mener (s. 829), at dens metriske forlæg – *Lover den Herre* – har haft en afsmittende virkning på H.C. Andersens tekst. Men i så fald hvordan? Melodien findes i Zincks koralbog (nr. 67) og kan jo være opgivet i og med en evt. bestilling til H.C. Andersen på de to festsalmer. Men Neanders tyske salme blev ikke sunget i Sct. Petri Kirkes tyske menighed, hvor man gennem hele 1800-tallet og frem til 1907 sang efter *Allgemeines Gesangbuch ... zum öffentlichen und häuslichen Gebrauch der Deutschen in Kopenhagen* (1782), og i den står salmen ikke. H.C. Andersens samtidige danske kirkesalmebog, den førnævnte *Evangelisk-kristelig Psalmebog*, kan der heller ikke være tale om; her er salmen totalt sprogligt omsyet med begyndelseslinjen: *Lovsynger Herren, den Stærke, den Gode, den Vise*.¹³ Faktisk vender den nu kendte begyndelseslinje først tilbage i de danske salmebøger med *Psalmebog for Kirke og Hjem* 1899.

13. *Evangelisk-kristelig Psalmebog*... nr. 12.

Medmindre altså melodien har været en del af opdraget, står faktisk blot den mulighed tilbage, at H.C. Andersen enten har opsøgt Neanders tyske original eller har haft et eksemplar af Pontoppidans salmebog (1740) til rådighed. Det sidste kan jo godt tænkes – i den står også Brorsons *Den yndigste Rose*, hvis 8. strofe er et ledemotiv i eventyret “Sneedronningen”.¹⁴

Denne afdækning af det mulige inspirationsforlæg for H.C. Andersens salme er ikke helt uvæsentlig. For hvis H.C. Andersens hymnoidiske inspiration griber tilbage til salmetraditionen før rationalismen, vil det være en indikation for en klarere bibelsk og større klassisk teologisk bevidsthed i hans kirkelige brugspoesi.

Kaj Mogensens teologiske læsning også af denne salme som alt-overvejende skabelsesteologisk forekommer en smule ensidig. Det er vel i det hele taget et spørgsmål, om det går an at bruge en paulinsk eksegese som hovedværktøj i en analyse af et stykke poesi fra 19. årh. Om versene “Skabningens Herre, Dig vil vi vor Lovsang frembære! / Mennesket selv er et Tempel, indviet din Ære!” hævder Kaj Mogensen med en notehenvielse til Korintherbrevene: “Tankegangen er paulinsk, dog med den forskydning, at det hos Paulus er den kristne menighed, der er Guds tempel, mens det hos H.C. Andersen er mennesket” (s. 829). Kaj Mogensen har nok ret med hensyn til Paulus, men vel ikke uden videre med hensyn til H.C. Andersen. Hvis denne skelnen skulle være rigtig, må man skille de to verslinjer fra hinanden og tolke dem hver for sig og mene, at kollektivet i str. 3, vers 1: “*vor Lovsang*” (min fremhævelse) er forskelligt fra “*Mennesket selv*” i vers 2, og opfatte “Mennesket” her som individuelt, isoleret fra den menighed, der ellers refereres til gennem hele salmen og i dens søstersalme, som vi lige har beskæftiget os med.

Fra Mynsters *Betragtninger*, Bd. 2's kapitel om “*Daaben*”, kunne der citeres ekstensivt til eksemplifikation af det kirkesyn, som jeg mener findes i H.C. Andersens salme. Her blot fra kapitlets slutning: “Vor Daab forbinder os med Gud i Himmelen, men den skal også forbinde os med hverandre indbyrdes ... at der maa være eet Legeme, at der maa være een Herre, een Tro, een Daab, som jo ogsaa Herren selv har sagt : der skal blive een Hiord, een Hyrde. Dette er vor Daabs Pagt.”¹⁵

14. *Den Nye Psalmebog, Udi hvilken findes ey alene de Psalmer, som udi den forordnede Kirke-Psalme-Bog af Doct. Kingo have været samlede, Men endogsaa Mange Andre Udvalte, Deels Nye, Deels af det tydske Sprog oversatte Psalmer, Til desto mere Opbyggelses Anledning samlet, overseet, og til Trykken befordret Paa Høy-Kongelig allernaadigst Særdeles Befalning. KJØBENHAVN 1740.* “*Love den Herre*” står som nr. 453; “*Den yndigste rose*” som nr. 23.

15. J.P. Mynster: *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme*. Bd 2 (Kjøbenhavn: Gyldendal 1833). 296-297.

Endelig har Kaj Mogensen ikke meget blik for den digteriske komposition. Nok er H.C. Andersen bundet af det valgte versemål fra Neanders salme, men det forhindrer ham jo ikke i at udnytte den struktur, metrikken tilbyder. Originaltrykkets tekstopstilling viser, at alle salmens tre strofer har en 'timeglas-udformning', hvor digteren har placeret det betydningsbærende i stroferne (Str. 1: "*Du hos os boer*". Str. 2: "*Saligheds Daab*". Str. 3: "*Jeg skal ei døe!*") præcis i hver strofes optiske skæringspunkt. Jeg ser deri en ganske klar teologisk forståelse af forholdet mellem Gud og menneske – forstået som det menneske, der er en del af kirkens kristne menighed i kraft af dåben og derfor ikke skal dø. Det er ikke mindre paulinsk, men det er tillige et kirkesyn!

Kirkebogen bevidner, at der var 6 dåb i Holmens Kirke denne marts-søndag i 1836.¹⁶ Den første residerende kapellan, Balthasar Münter (1794-1867), døbte to drengebørn, og "nederste residerende kapellan", Johan Andreas Riis (1794-1842), døbte fire. Lidt påfaldende var der ingen piger til dåb denne festdag, men der døbttes 5 piger den følgende fredag, så kirkens lukning under istandsættelsen må, naturligt nok, have bevirket en vis kødannelse.

Salmens henvisning til dåben kan derfor både være foranlediget af den konkrete lejlighed – at man har vidst, at der ville blive dåb ved den pågældende gudstjeneste – og af den teologiske "*salige Tanke*", at der fra livets begyndelse udspændes et evighedsperspektiv.

I indledningen til datidens dåbsritual, fagterminologisk oftest benævnt "Balles døbeformular" (1783), henvises der til dåben som "Igienfødselsens og Fornyelsens Bad, som skeer ved den Helligaand, hvilken han udøser rigelig over os formedelst Jesum Christum, vor Frelser, at vi skulle retfærdiggøres ved hans Naade og efter Haabet vorde Arvinger til det evige Liv."¹⁷ Det var ord, som den tilstedeværende menighed altså kendte til fortrolighed, og det forekommer mig, at de faktisk er rekapitulerede i H.C. Andersens 2. strofe, som under alle omstændigheder er i aldeles samklang med dåbsindledningens teologi:

Saligheds Daab,
Livets Fortrøstning og Haab
Alle ved Sønnen blev givet!

16. Hovedministerialbog for Holmens sogn, Sokkelund herred, Københavns Amt. Fødte og Døbte af Mandkøn 1835-1842, Folio: 30, 32, 33, 35. & Fødte og Døbte af Kvindekøn 1835-1842, Folio: 24,25,27,31.

17. *Udtog af den forordnede Alter-Bog i Danmark og Norge, hvori findes den nye Døbe-Formular; samt øvrige befalede ved Ministerial-Forretningerne* (Kiøbenhavn 1785), 5-6.

Som Christian Thodberg har påvist det for Grundtvigs vedkommende,¹⁸ er der i samtidens salmedigtning en vis bundethed til netop dåbsritualet. Det er ikke faldet Kaj Mogensen ind, at noget lignende kunne gøre sig gældende for H.C. Andersens vedkommende, og det er vel grunden til, at afhandlingen om udtrykket "*Saligheds Daab*" til dels må give fortabt: "... Det fremgår ikke klart, hvordan denne genitiv skal forstås, men der er ikke tale om dåbens sakramente." (s. 831).

Det tror jeg nu, at der netop er! Endnu tydeligere, når det lidt senere i ritualets dåbsindledning hedder: "... saa ville vi og nu i den Herres Jesu Navn indlemme samme [dåbsbarnet] ved den hellige Daab i hans troende Kirke til at faa Deel i hans Salighed..."

Udtrykket "*Saligheds Daab*" kan næsten kun være et ekko af denne passus i ritualets indledning, og dermed er det også genklang af et menighedssyn! Salmen synger om og ud af den forudsætning at være indlemmet i den troende kirke, hvor Gud er "*vor Støtte*"; den, hos hvem "*Trøsten og Livet*" findes. Dette er netop menighedslivets, ikke det almene livs goder, for salmen sætter dem i modsætning til "*Jordlivets Lykke*", der "*henvisner og bøies, som Sivet*".

Lovprisningen fra 1. Petersbrev kapitel 1, vers 3, som vi stadig bruger ved dåb, er i Balles formular støbt sammen med en parafase af Romerbrevet, kap. 6, vers 4: "Lovet være Gud og vor Herres Jesu Christi Fader, som efter sin store Barmhjertighed vil igjænføde dig til et levende Haab, formedelst Jesu Christi Opstandelse fra de Døde! Men du begravnes med ham ved Daaben til Døden, paa det at, ligesom Christus er opreist fra de Døde formedelst Faderens Herlighed, saa skal og du vandre i et nyt Levned."

Tredje strofes "*Salige tanke*" hører efter min opfattelse sammen med 2. strofes fremhævning af, hvad der er givet med "*Sønmen*", og man mærker sig her ordvalgets overensstemmelse med bekendelsens. Det lader sig med andre ord gøre heri at se en henvisning til dåbstilspørgslens brug af Den apostolske bekendelses andet led. Tager man lejlighedssalmens kontekst i betragtning, kan den poetiske metafor om frøet i sjælen afspejle samme væksttanke som faddertilalens botaniske indpodningsmetafor og ordene om, at dåbsbarnet "*naar det opvoxer, blive ved Christum*".

Jeg finder, at H.C. Andersens salme – med dens overledning fra henvisningen til dåben som Kristi gave og til slutstrofens forvisning om liv på trods af eksistensens og det kosmiskes undergang – for en nøjere betragtning er i ubesværet samklang med samtidens dåbsritual, helt ind til en del af ordvalget, og at Kaj Mogensen derfor ikke har

18. Christian Thodberg: *En glemt dimension i Grundtvigs salmer – bundetheden til dåbsritualet* (København: Gad 1969).

ret, når han afviser dette. Derfor bliver det den kursiverede og dermed betonedede konklusion, jeg må sætte et vist spørgsmålstegn ved: "I "De to Baronesser" er der ansatser til et menighedssyn, men ellers spiller det ingen rolle hos H.C. Andersen. Når "menigheden" ikke er betonet hos H.C. Andersen, kan det skyldes, at hans perspektiv er skabelsesteologisk og universalistisk. Menigheden kan så være "indregnet" i det universalistiske." (s. 830). Men som jeg har søgt at påvise gennem en mere indgående læsning af de to salmer til Holmens Kirkes genindvielse, er et sådant regnestykke unødvendigt. De to salmer kan sagtens hævdes at udtrykke netop et menighedssyn forankret i gudstjenestens fællesskab om sang, prædiken og sakramenter.

Der kunne være en del andet at drøfte omkring de to salmer fra 1836, bl.a. "Evigheds-Palmen" som dyds- og sejrssymbol, og der kunne kigges nøjere på andre af H.C. Andersens salmer, som afhandlingen også beskæftiger sig med. Salmer er teologiske tekster, som kommunikerer genuine teologiske udsagn. Som sådan er de væsentlige for denne afhandlings tese. Lad mig slutte med at fremhæve, at inddragelsen af H.C. Andersens salmer har bidraget til at indskrive disse dele af hans værk i den *theologia hymnica*, som er blandt de mest livskraftige receptioner i den lutherske tradition.

En nøjere læsning af H.C. Andersens religiøse poesi, ikke mindst den brugsbestemte, som han selv benævnte "Psalmer", ville måske i endnu højere grad underbygge, at der er indsigt i at hente, når H.C. Andersen læses teologisk – den grundtese, som er hovedanliggendet i det store, fortjenstfulde arbejde, Kaj Mogensens disputats er et udtryk for.